

Савенко Г. Є.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та природокористування
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Savenko G. E.

PhD in Economic sciences, Associate Professor,
Associate Professor Department of Economics Entrepreneurship
and Environmental Management
Taurida National V.I. Vernadsky University

ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ORGANIC FARMING IN THE EUROPEAN UNION FOR PRIORITIES OF COMMON AGRICULTURAL POLICY

Анотація. Досліджено європейський досвід розвитку органічного сільського господарства як пріоритетний напрям реалізації Спільної аграрної політики ЄС. Проаналізовано європейські програми державного субсидування органічних виробників. Визначено, що розвиток органічного сільського господарства сприяє збереженню якості навколишнього середовища, підвищенню стійкості екологічного та економічного розвитку країн. Розглянуто важливість та особливості маркування органічної продукції. Визначено складники державного регулювання ринку органічної продукції в Україні.

Ключові слова: органічне сільське господарство, Європейський Союз, субсидії, Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху, стандарти, сертифікація.

Постановка проблеми. Спільна аграрна політика Європейського Союзу (САП ЄС) є окремим самостійним складником економічної політики та являє собою сукупність форм і методів упорядкованої діяльності держав ЄС та їх інститутів, спрямованих на формування раціонального і сталого розвитку сільського господарства та його територій у межах європейського співтовариства.

На сучасному етапі основними цілями Спільної аграрної політики ЄС визначено стабільність продовольчого ринку; природну та екологічну рівновагу; виробництво сільськогосподарської продукції; захист від конкурентів; забезпечення населення продуктами за прийнятними цінами; організацію доходів виробників [1]. Екологізація Спільної аграрної політики Європейського Союзу є провідним напрямом, що визначає розвиток багатофункціонального і сталого сільського господарства у країнах-членах ЄС.

З огляду на європейський досвід, упровадження в Україні державної підтримки виробників органічної аграрної продукції, зокрема фінансової підтримки в рамках державних програм (здешевлення кредитів, підтримки галузі тваринництва тощо), сприятиме реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо стимулювання сталого сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідження напрямів реформування та реалізації Спільної аграрної політики ЄС приділяється значна увага. Зокрема, аналіз основних цілей, принципів САП ЄС та їх практичної реалізації на кожному з етапів проведення САП перебуває у центрі досліджень науковців О.М. Бородіної, С.В. П'ясецької-Устич. Екологічний складник САП ЄС щодо вимог до сільськогосподарського господарювання вивчає Т.О. Зінчук. Питанням взаємного дотримання зобов'язань під час надання державної підтримки аграрним виробникам присвячені дослідження О.Л. Попової. Використання основних засад Спільної

аграрної політики країн ЄС щодо сталого розвитку аграрної сфери України розглядає А.М. Ужва.

Імплементация Угоди про асоціацію України з ЄС зумовлює практичну потребу дослідження питань можливостей запозичення європейського досвіду державного регулювання сільського господарства з метою приведення виробництва органічної продукції в Україні у відповідність до міжнародних та європейських вимог.

Метою статті є систематизація європейського досвіду розвитку органічного виробництва, обґрунтування важливості розвитку органічних виробництв для досягнення цілей Спільної аграрної політики ЄС та можливостей запозичення європейського досвіду регулювання у сфері виробництва та експорту органічної аграрної продукції.

Виклад основного матеріалу. Місткість ринку продукції органічного виробництва у країнах ЄС оцінюється у €30 млрд. За прогнозами дослідницької компанії Grand View Research у 2017-2020 рр. ринок продовжить своє зростання зі швидкістю 15-16% на рік [2]. У 2016 р. вперше країни Європи визнали, що ринок споживання органічних продуктів у ЄС зростає швидше, ніж виробництво. Сьогодні лише 5,4% сільськогосподарських площ Європейського Союзу визнано органічними. Відповідно до пріоритетів Спільної аграрної політики до 2030 р. у країнах ЄС 50% земель сільськогосподарського призначення мають управлятися відповідно до органічних принципів здоров'я, екології, справедливості.

Згідно з термінологією Міжнародної організації ООН із продовольства і сільського господарства FAO органічне землеробство – це комплексна система управління виробництвом, яка стимулює і посилює добробут аграрної екосистеми, включаючи біологічне різноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунту, що досягається використанням усіх можливих агрономічних, біологічних і механічних методів у протилежність застосуванню синтетичних матеріалів для виконання специфічних функ-

цій усередині системи. Під час виробництва органічної продукції застосовуються методи, які унеможливають використання ГМО, похідних ГМО і продуктів, вироблених із ГМО, хімічно синтезованих речовин, консервантів, синтезованих (штучних) барвників, гормонів, антибіотиків, ароматизаторів, стабілізаторів, підсилювачів смаку, стимуляторів росту, іонізуючого випромінювання для обробки органічної сировини або кормів, гідропонне виробництво; здійснюють живлення рослин в основному через екосистему ґрунту.

Можливо стверджувати, що методи органічного виробництва відіграють подвійну соціальну роль: з одного боку, забезпечують специфічний ринок, який відповідає потребам споживача органічної продукції, з іншого – забезпечують загальний добробут, сприяючи захисту навколишнього середовища та розвитку сільської місцевості.

У 2014 р. Європейська комісія затвердила План дій із розвитку органічного виробництва в Європейському Союзі (Actio Plan for the future of Organic Production in the European Union) [3] на найближче десятиріччя. План передбачає більш повне інформування фермерів про політику ЄС щодо розвитку сільських районів і органічного сільського господарства, зміцнення зв'язків між науковими дослідженнями та інноваційними проектами для виробництва органічної продукції в ЄС. Також передбачено пошук нових та реформування наявних заходів із підтримки виробників органічної продукції.

К Європейському Союзу згідно з новою європейською природоохоронною стратегією розвитку сільського виробництва державами ЄС упроваджується політична та фінансова підтримка підприємств, які працюють за біологічними (екологічно чистими, органічними) технологіями. Аграрні підприємства, які обрали ековиробництво, у перехідні роки одержують субсидії від ЄС.

Однією із провідних країн органічного виробництва у Європі є Австрія, площа земель під органічним виробництвом якої – 285 тис. га (11,3% від загальної площі земельних угідь). У країні діють понад 18 тис. сертифікованих господарств, переважно дрібних, середній розмір одного сертифікованого господарства становить 12-16 га; річний обсяг продажів продукції органічного землеробства становить €375 млн. Австрійська держава підтримує розвиток органічного землеробства, дотуючи виробників. Річний розмір державних субсидій для виробництва цієї продукції становить €600 млн. Прямі дотації на 1 га садів досягають €508, на 1 га овочів – близько €800; дотації на 1 га ріллі становлять €327. Стимулюється не тільки виробництво, але і маркетинг органічної продукції по всьому ланцюгу – від фермера до покупця.

Обсяг фінансової підтримки сільського господарства Фінляндії у 2016 році становив €2,035 млрд, з них €890 млн – кошти ЄС. Фінляндія оголосила сільське господарство країни екологічною галуззю, яка виробляє тільки екологічну продукцію за стандартами ЄС, що зумовило отримання країною підвищених субсидій. Кошти отримали понад 60,6 тис. представників галузі, більшу частину сільськогосподарських субсидій виплатили фермерам, також підтримка була надана керівникам проєктів, муніципалітетам, представникам торгівлі та промисловості – усім, хто робить свій внесок у розвиток аграрного ринку. Уряд Фінляндії за підтримки Євросоюзу планує найближчим часом почати субсидувати використання органічного молока та органічних овочів і фруктів у харчуванні фінських учнів. Поки що ЄС субсидує щорічно 18 млн літрів молока, які споживаються учнями середніх шкіл у Фінляндії. З 2018 року субсидія під час закупівлі органічного молока для шкіл становитиме двадцять сім

центів за літр, тоді як субсидія на звичайне молоко становить дев'ять центів. Є також окрема програма субсидування органічних фруктів та овочів урядом Фінляндії. Субсидія буде виділятися виробникам десяти видів органічних продуктів, розмір субсидії становитиме 75% від продажної ціни продукту без урахування податку.

У Європейському Союзі система управління органічним виробництвом може здійснюватися за такими моделями, як:

- державна модель – акредитація і сертифікація здійснюються державними інституціями. У системі цього типу держава діє як сертифікаційний орган. Уповноважений орган влади (держава) делегує свої контролюючі функції одному або кільком контролюючим органам (переважно державним установам). Цей підхід використовують у Данії, Естонії, Фінляндії, Литві та Нідерландах;

- приватна модель – держава акредитує приватні контролюючі органи та забезпечує нагляд за ними. Це найбільш поширена система контролю в органічному сільському господарстві (наприклад, акредитація сертифікаційних органів в IFOAM та сертифікація приватними підприємницькими суб'єктами).

У цій системі уповноважений орган влади (відповідне міністерство у складі уряду – як правило, міністерство сільського господарства) делегує завдання здійснення контролю одному або кільком контролюючим органам (переважно приватним), які він має авторизувати та здійснювати нагляд над цими контролюючими органами (або прямо, або опосередковано).

Цей тип контролю реалізовано в таких країнах, як Австрія, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Португалія, Румунія, Словенія, Швеція та Великобританія;

- державно-приватна модель – найпоширеніша, за якої інспектування та сертифікація здійснюються приватними контролюючими органами. Держава акредитує офіційний наглядовий орган для проведення планових (анонсованих) та вибіркового (неанонсованих) інспектувань безпосередньо операторів (виробників, переробників, трейдерів). Вони можуть також проводити фінансові інспекції, спрямовані на субсидії для органічного сільського господарства (інспекції на запит агентства, що виплачує субсидії). Цей підхід застосовано у Чеській Республіці, Люксембурзі, Мальті, Польщі, Словаччині та Іспанії.

Сертифікуючий орган будь-якої країни має право розробляти власні стандарти органічного виробництва відповідно до стандартів вищого рівня, складаючи тим самим вертикальну субординовану систему стандартів органічного виробництва, яка містить базові стандарти органічного виробництва, на основі яких, як правило, розробляються національні та приватні стандарти, що визнаються Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agricultural Movements (IFOAM)) [4].

Базові стандарти та акредитаційний критерій IFOAM являють собою систему гарантій органічного виробництва з метою сприяння формуванню у всьому світі соціально стійкої, економічно вигідної, корисної для навколишнього середовища системи, заснованої на органічних засадах ведення сільського господарства. Система гарантій органічного виробництва IFOAM сприяє міжнародній торгівлі, підтримує чистоту органічного виробництва та викликає довіру покупців у всьому світі. Нормативні вимоги IFOAM для системи органічного виробництва містять такі документи, як:

- 1) загальні цілі і вимоги органічних стандартів (COROS) – Єдині вимоги IFOAM;

2) стандарт IFOAM для системи органічного виробництва та переробки;

3) затверджені IFOAM вимоги акредитації для органів із сертифікації, що контролюють органічне виробництво та процеси переробки.

Базові стандарти IFOAM широко визнані у світі, зокрема, зареєстровані як «міжнародні стандарти ISO» та фактично виконують функцію «стандартів для стандартів», дозволяючи різні варіації, і тому покладені в основу як багатьох стандартів у приватному секторі, так і державного регулювання в різних країнах.

Регламент Комісії (ЄС) № 1235/2008 встановлює два можливі механізми виходу органічної продукції із третіх країн на ринок ЄС – шляхом надання еквівалентних гарантій і внесення країни до списку країн, з яких дозволено імпорт визначених видів органічної продукції, та шляхом експорту через уповноважені ЄС приватні установи контролю.

Для того щоб переконатися, що імпортовані товари вироблені відповідно до правил, еквівалентних правилам ЄС, Європейська комісія проводить ретельне розслідування, розглядаючи не лише вимоги до виробництва, органічної продукції, але й заходи забезпечення ефективного контролю. Якщо встановлено еквівалентність правил виробництва і правил контролю, то третя країна вноситься до списку авторизованих країн, що міститься в Додатку III Регламенту Комісії (ЄС) № 1235/200823.

Щоб отримати статус продукції органічного виробництва на ринку ЄС, живі або необроблені, а також перероблені сільгосппродукти для використання як продовольство, корми, насіння і вегетативний матеріал для розмноження повинні відповідати правилам, які встановлені регламентами Ради (ЄС) № 834/2007 і Комісії (ЄС) № 889/2008.

У регламентах містяться вимоги щодо виробництва, переробки, транспортування, пакування і зберігання продуктів; використання певних продуктів і речовин у переробці харчових продуктів; заборони використання ГМО і продуктів, виготовлених із ГМО, в органічному виробництві; маркування (наявність логотипу органічного виробництва ЄС). Поряд із логотипом можуть розміщуватися приватні, регіональні або національні логотипи органічної продукції. Використовуються спеціальні заходи перевірки та спеціальні схеми контролю для органічних продуктів на ринку ЄС.

Європейська комісія своєю постановою № 508/2012 встановила офіційний перелік сертифікаційних органів, сертифікована якими органічна продукція може безперешкодно експортуватися з України до Європейського Союзу. Таких сертифікуючих організацій шістьнадцять, серед них є одна українська – «Органік Стандарт». Агровиробники мають право самостійно обирати установу сертифікації.

Органічні продукти в Європейському Союзі маркуються єдиним логотипом (органічний логотип ЄС – так званий свролисток), який вказується на пакованих сертифікованих органічних продуктах разом з інформацією про сертифікаційний орган та походження органічної сировини.

Успішному розвитку органічного сільського господарства в Німеччині сприяли три умови, такі як фінансова підтримка фермерів, підготовка професійних кадрів коштом держави та широке інформування населення.

У Німеччині діє Закон про органічне сільське господарство (Öko-Landbaugesetz, ÖLG), який був прийнятий у 2002 р. та адаптований до вимог нового законодавства ЄС із питань органічного сільського господарства

у 2009 році. Період переходу до органічного сільського господарства фермерів у Німеччині становить від 3 до 5 років. Програма державного субсидування органічних виробників передбачає у перші два роки переходу на органічні сільськогосподарські технології дотації розміром 200-300 €/га, починаючи з третього року здійснення органічного землеробства – 150 €/га, компенсацію з оплати послуг контролю над виробництвом – близько 35 €/га.

Починаючи з вересня 2001 р. всі органічні сільськогосподарські та харчові продукти маркуються національним логотипом органічної продукції Німеччини Bio-Siegel (органічний друк). Виробники та переробні підприємства, які відповідають вимогам Комісії ЄС щодо органічного виробництва та погоджуються на проведення обов'язкового інспектування, можуть продавати свої продукти як органічні та маркувати їх логотипом Bio-Siegel. Незважаючи на те, що це маркування є добровільним, логотипом Bio-Siegel відзначено понад 70 тис. продуктів. Виробники також можуть наносити німецький логотип Bio або інші приватні органічні торгові марки у поєднанні із загальноєвропейським логотипом органічної продукції, який є обов'язковим для продуктів у межах ЄС. Крім того, в Німеччині існує ціла низка приватних органічних маркувань і стандартів, які є переважно власністю фермерських асоціацій (Bioland, Demeter, Naturland, Gaa, Biopark). Ці асоціації мають більш жорсткі правила і систему моніторингу порівняно з вимогами Європейської комісії та позиціонують себе як органічні «преміум-бренди».

Також у Німеччині з 2005 р. здійснюється підтримка академічної освіти в галузі органічного сільського господарства. У підготовці фахівців зі ступенем з органічного сільського господарства провідними закладами стали Universität Hohenheim (Університету Хоенхайм, Штутгарт) та Universität Kassel (Університет Касселя, Кассель).

Законодавство України у сфері органічного сільського господарства повинно бути наближеним до законодавства ЄС. Це прямо впливає з Угоди про асоціацію з ЄС, а саме з додатку XXXVIII до глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво», відповідно до якого Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати акти ЄС у сфері органічного фермерства, а саме:

– Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. про органічне виробництво та маркування органічної продукції;

– Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5.09.2008 р., що визначає детальні правила імплементации Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції щодо органічного виробництва, маркування і контролю;

– Регламент Комісії (ЄС) № 1235/2008 від 8.12.2008 р., що визначає детальні правила імплементации Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про умови імпорту органічних продуктів із третіх країн.

Сертифікація у нашій країні проводиться також за американськими (NOP) та японськими (JAS) органічними стандартами. Гармонізації національних стандартів із міжнародними (ISO) і європейськими (EN) дасть змогу чітко визначити правовий статус виробників органічної аграрної та харчової продукції. Україна набуде інституційної спроможності для масового експорту органічної продукції до ЄС.

Також важливо розуміти, що орієнтація сертифікованого органічного виробництва винятково на зовнішні ринки, як це відбувається в Україні, несе в собі традиційні для експортоорієнтованої моделі ризику: коливання рин-

кової кон'юнктури та падіння попиту можуть негативно позначитися на прибутках фермерів, які спеціалізуються на органічній продукції.

Висновки. В Україні для розвитку органічного виробництва аграрної та харчової промисловості в контексті Спільної аграрної політики ЄС необхідною є цілеспрямована державна підтримка за такими напрямками, як:

– прийняття Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», узгодженого з вимогами та принципами регулювання органічного виробництва в ЄС, та відповідних нормативно-правових актів щодо його виконання, а також розроблення та прийняття Національної програми розвитку органічного виробництва аграрної та харчової продукції;

– запровадження національних агроекологічних вимог і стандартів якості та безпеки органічної продукції, розроблення механізму контролю за виробниками органічної аграрної та харчової продукції відповідно до регламентів ЄС;

– створення системи стимулювання та фінансової підтримки органічного виробництва в Україні, зокрема, запровадження державної підтримки у вигляді бюджетних субсидій (у тому числі субсидювання процентної ставки за кредитами і частини витрат на виробництво та страхування урожаю), прийняття програми надання субсидій сільськогосподарським товаровиробникам для здійснення конвертації та сертифікації.

– державна підтримка громадських органічних організацій, створення асоціацій виробників органічної продукції, спілок споживачів органічної продукції.

Список використаних джерел:

1. Agriculture The EU's common agricultural policy (CAP): for our food, for our countryside, for our environment. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-overview/2016_en.pdf
2. Organic Foods & Beverages Market Analysis and Segment Forecasts To 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/organic-foods-beverages-marke>
3. Action Plan for the future of Organic Production in the European Union Brussels, 24.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/agriculture/organic/sites/orgfarming/files/docs/body/act_en.pdf
4. International Federation of Organic Agriculture Movements. Офіційний сайт // Режим доступу: http://www.ifoam.org/organic_world

Анотація. Исследован европейский опыт развития органического сельского хозяйства как приоритетного направления реализации Общей аграрной политики ЕС. Проанализированы европейские программы государственного субсидирования органических производителей. Определено, что развитие органического сельского хозяйства способствует сохранению качества окружающей среды, повышению устойчивости экологического и экономического развития стран. Рассмотрены важность и особенности маркировки органической продукции. Определены составляющие государственного регулирования рынка органической продукции в Украине.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, Европейский Союз, субсидии, Международная федерация движения за органическое сельское хозяйство, стандарты, сертификация.

Summary. European experience of development of organic agriculture is investigation as priority direction of realization of Common Agricultural Policy EU. The European programs of the state subsidizing of organic producers are analyzed. It is certain that development of organic agriculture not only allows to produce healthy man foodstuffs but also assists maintenance of quality of environment, improving resilience of ecological and economic development of countries. Importance and features of marking of organic products are considered. The components of government regulation of organic market have been defined in Ukraine.

Key words: organic agriculture, European Union, subsidies, The International Federation of Organic Agriculture Movements, standards, certification.